

Тарас Гриневич

**Між цивілізаційними теоріями та політичною
ідеологією: проблеми історії України
в працях Фелікса Конечного**

Праця історика завжди тією чи тією мірою зумовлена суспільними та побутовими обставинами, у яких живе сам дослідник. Соціально-політичне та культурне середовище породжує свідомі переконання та підсвідомі установки, якими керується вчений у своїй діяльності та через призму яких сприймає факти і творить свої праці. Одним з таких важливих чинників впливу на працю історика є політичні переконання, які часто накладаються на його сприйняття минувшини, що здебільшого і спричинена політичними подіями давніших часів. Особливо яскраво це відобразилось в працях науковців епох, коли історію вважали «вчителькою життя» і прив'язували до неї функцію виховання нових поколінь та можливості віднайти у ній рецепти для облаштування сучасного життя. Неабиякої гостроти такі погляди набували у важкі періоди існування тих чи тих народів, коли через історію мислителі намагались пробудити у масах певні національні почуття, жагу до боротьби чи праці на загальне благо. У такий час історичні праці цілеспрямовано пристосовувались до конкретних політичних ідеологій, пропагували певні політичні концепції, що були частиною теоретичної бази рухів та партій, яким симпатизували дослідники.

Не минули ці тенденції і польську історичну науку другої половини XIX – першої третини XX ст. Тоді, у ході буремних політичних подій, польський народ переживав активну трансформацію – формувалась польська нація, творились політичні ідеології та провадилась боротьба за власну державність. За цей період поляки перейшли зі статусу поневоленого, розділеного сусідніми імперіями народу до панівної нації у власній великій дер-

жаві, що змагалась за статус регіонального лідера. Усі ці події відбувались під знаком гострої внутрішньополітичної боротьби між рухами, що відмінно бачили майбутнє свого народу. Одним із домінуючих був націоналістичний рух, що зберігав стабільну популярність у масах з кінця XIX ст., має своїх симпатиків і сьогодні та більш відомий як ендеція тобто націонал-демократи.

Довкола руху націонал-демократії гуртувався цілий шерег мислителів, значну частину із яких склали історики. Серед них можна виділити археолога із світовою славою Юзефа Костжевського, творців відомих праць Владислава Конопчинського, Вацлава Собеського та Владислава Смоленського, плідного, але неоднозначного у своїх оцінках дослідника козаччини Францішека Равіту-Гавронського. Ці вчені відстоювали ідеї потреби творення моноетнічної держави, де необхідним було проведення асиміляції національних меншин. Вони також схилились до концепцій побудови держави за принципами народо-владдя на основі консервативних культурних, релігійних і моральних цінностей. Часто виступали критиками лідерських одноосібних форм правління. Багато істориків, що симпатизували ендекам, схилились до ідей т. зв. «західної історіографічної орієнтації», акцентуючи на потребі звернення політики Польщі на захід, звідки вона може вбирати різноманітні життєдайні та близькі для неї по духу цивілізаційні надбання. Натомість у східному векторі політики бачили загрозу втягнення в орбіту повної агресії азіатського життя та руйнівних впливів чужої полякам цивілізації, де панує беззаконня, рабство та деспотизм.

Одним із найбільш оригінальних в історичних поглядах, не лише з-посеред науковців, прихильних до табору ендеції, але й польських учених, був Фелікс Конечний. Історик займався як питаннями минулого Польщі та світової історії, а зокрема Росії, так і розробляв розлогі історіософські концепції.

Фелікс Конечний народився в 1862 р. у Кракові. Там він і здобув свою освіту – закінчив початкову школу та навчався у гімназіях св. Анни і св. Яцка. У 1883–1888 рр. студював історію у Ягеллонському університеті, де і захистив докторську працю на тему «Найдавніші відносини Інфлант з Польщею до 1393 р.». Після цього молодий науковець приступив у 1890 р. до активної дослідницької праці в архівах Ватикану, а після повернення з Італії – в архівах Академії Знань та бібліотеці Ягеллонського університету. Водночас працював у різноманітних наукових товариствах та друкував статті в часописах, до речі у щомісячнику «Слов'янський світ», якого і був редактором. Зокрема, у цей період вийшли друком його праці «Історія польського народу для молоді» (1889), «Історія Сілезії» (1897), «Історія Польщі за П'ястів» (1902) та «Історія Польщі за Ягеллонів» (1903). Перервою у науковій роботі у Кракові був час I Світової війни, коли Конечний із сім'єю перебував на евакуації в Моравії, де написав відому працю «Історія Росії» (1917), а також «Побіжний перегляд польської економічної історії» (1918).

Уже після війни Ф. Конечний переїхав до окупованого польськими військами Вільнюса і в 1919 р. перейшов на викладацьку роботу в Університеті Стефана Баторія. Там він здобув габілітацію на основі праці «Історія Росії до 1449 р.» і, отримавши в 1922 р. титул професора, очолив кафедру історії Східної Європи. Конечний гостро критикував переворот Пілсудського, за що у 1929 р. йому, як особі, що досягла пенсійного віку, не дозволили викладати і перевели на пенсію. Після цього Ф. Конечний переїхав до рідного Кракова і відійшов від активного життя у наукових колах. Однак учений не полишив видавати різноманітні праці здебільшого філософського та релігійного змісту. Так, у 1930-х роках вийшли друком його праці «Про різноманітність цивілізацій», «Святі в минувшині польського народу», «Протестантство в колективному житті», «Церква як політичний вихователь народу». Пері-

од II Світової війни Ф. Конечний провів в окупованому німцями Кракові. Після війни він зареєструвався на Краківському університеті, але без права викладання, і продовжував публікацію наукових статей. Помер вчений у 1949 р. на 86-му році життя.

У політичних поглядах Ю. Конечний симпатизував ідеям націонал-демократії і після Травневого перевороту 1926 р. виражав своє ставлення до режиму «санації» та самого маршала Ю. Пілсудського через історіософські концепції та висновки, інтерпретуючи явища сучасного політичного життя як втілення чужих польському духові впливів візантійської, тюркської та єврейської цивілізації. Такими він, зокрема, бачив візантійську рису підпорядкування церковних справ державним, тюркську – культ вождя, та єврейську – соціалізм. Також у санаційних ідеях федерації вчений бачив відсутність патріотизму, який вважав характеристикою єврейської цивілізації. Найбільш ґрунтовно свої ідеї Ф. Конечний виклав уже після відходу з праці, а деякі із них через політичну кон'юнктуру залишились у рукописі та були видані лише після 1990 року.¹

В основі ідей Ф. Конечного лежала теорія цивілізацій, яку він почав розробляти ще у статті 1917 р. «Польща у світовій культурі». У 1921 р. вийшла праця «Польський етос і логос. Розважання про значення та мету Польщі», у якій він роздумував над цивілізаційною роллю польського народу і його стосунками з представниками інших цивілізацій. Найзначнішою з цієї проблематики стала книга «Про різноманіття цивілізацій» (1935). Подібні цивілізаційні концепції, як наприклад О. Шпенглера чи Дж. А. Тойнбі, були дуже популярними в міжвоєнний період. Тут також варто згадати, що Дж. А. Тойнбі написав у 1962 р. передмову до англomовного перекладу «Про

¹ Biliński P. Feliks Koneczny (1862–1949). Życie i działalność. – Warszawa: Ad astra, 2001. – 246 s.; Bezat P. Poglądy polityczno-prawne Feliksa Konecznego. – Krzeszowice: Ostoja, 2004. – 65 s.

різноманіття цивілізацій». Польський учений вважав, що цивілізація є «методом устрою громадського життя». Серед них він виділив існуючі на сьогодні брахманську (індуїстську), китайську, арабську, єврейську, туранську (тюркську), візантійську та латинську цивілізації. Натомість їхніми різновидами та частинами є окремі культури. Цивілізації розрізняються за своїм ставленням до добра, краси, правди, багатства та здоров'я. Вони формують своєрідні напрями законів у сфері майна, спадкування та родини, а також особливу етику. Згідно із принципами взаємин індивіда із суспільством Конечний розділяв цивілізації на громадські та персоналістичні².

Найбільше уваги історик присвятив розгорнутому опису візантійської, латинської, єврейської та тюркської цивілізацій, які, на його думку, відіграли кардинальну роль в історії Польщі та регіону. Основою візантійської цивілізації він бачив гіпертрофовану державу, що непомірно розрослась у своєму бюрократичному апараті та армії, взяла під контроль церкву та підпорядкувала собі особистість. Такі не притаманні Римській державі риси Візантія набрала у східних держав і передала пізніше середньовічній Німеччині, а від неї вони перейшли до Пруссії та протестантства. Тюркську (туранську) цивілізацію сформували об'єднані у військові орди народи Великого степу. Вони, як вважав Конечний, не творять міцних суспільних зав'язків, а об'єднуються лише задля ведення війни. У цієї цивілізації особливо розвинений індивідуалізм, що втілюється в абсолютній владі вождя, який не підпорядковується принципам моралі та релігії (релігійна байдужість, утім, не перешкоджає їм використовувати релігії для ведення воєн). Окрім кочових народів, до цієї цивілізації він зараховував і росіян, і козаків (називаючи їх

² Kuriański M. Feliksa Konecznego (1862–1949) charakterystyka siedmiu cywilizacji // *Perspektiva. Legnickie studia Teologiczno-Historyczne*. – 2011, №1 (18). – S. 104–130.

турансько-слов'янськими культурами). Єврейську цивілізацію історик вважав такою, що спочатку була сакральною, але поступово втратила цей статус через постійне пристосування до щоразу нових історичних умов існування. Також географічні переселення та обставини існування позбавили євреїв прив'язаності до землі та патріотизму. Натомість вони значною мірою розвинули економічну сферу свого життя. У етиці євреїв Конечний виділяв двоїстість моралі у відносинах між самими євреями та у стосунку до представників інших народів.

Із особливою прихильністю Ф. Конечний описував латинську цивілізацію. В її основі він бачив етику, сформовану католицькою церквою ще у часи середньовіччя через засвоєння елліністичних наукових та естетичних категорій літератури й мистецтва, а також завдяки великим впливам римського права. Усі ці елементи розвивались у християнському середовищі, а тому головним чинником міжлюдських стосунків у представників латинської цивілізації виступають саме моральні правила, що керують політичними відносинами та визначають верховенство етики над законом (що має своїм джерелом саме моральні категорії). Це, своєю чергою, визначає домінування суспільства над державою та сприяє активному розвитку громадського самоуправління, виділенню сімей та особи із під панування роду. Так само у господарському житті відносини мають тенденцію до посилення економічної незалежності індивідів через ідеали власної справи та приватної власності на землю.

Багато уваги Ф. Конечний приділив різноманітним питанням історії України, хоча і не присвятив їм окремої книги. Він розглядав їх у контексті своїх досліджень історії Польщі. Утім, особливу роль українського народу дослідник вбачав у минулому Росії, що була у центрі його окремих ґрунтовних робіт.

Вивчаючи проблему генези давньоруської державності, Фелікс Конечний бачив початки привнесення полі-

тичного устрою у середовище східних слов'ян у факті норманського завоювання. Проте, на відміну від інших дослідників, він відстоював ідею несвідомого оформлення варягами своєї держави у Подніпров'ї. Скандинавські завойовники, на його думку, не бажали засновувати у Східній Європі свою державу, а лише бачили у ній плацдарм для походів на Візантію та створення держави на Балканах³. А сам привнесений ними устрій був покликаний не встановити управління підкореними землями, а лише з метою «накладення данини, що забезпечила б їм [варягам. – Г. Т.] життя чужим коштом»⁴.

Досліджуючи руську державність, Ф. Конечний зробив висновок про неоднорідність іноетнічних впливів на політичну організацію східнослов'янських племен. На його думку, поштовх до політичного життя східним слов'янам надали вірмени й араби, що за посередництва хазар включили терени майбутньої Русі в орбіту міжнародної торгівлі. Зокрема, як вважав історик, хазари першими відкрили шлях по Дніпру і заснували торговий осередок на його березі – Київ. І лише пізніше, в ході торгових воєн, їх усунули з цих місць конкуренти – варяги⁵.

Подібно вчений здійснив глибокий аналіз ролі міжнародної торгівлі як чинника політичної розбудови держави Рюриковичів. Як уже зазначалося, він вважав, що саме із залучення арабами та хазарами теренів майбутньої Русі в коло міжнародної торгівлі розпочались «перші стимули до історичного розвитку, які отримали східні слов'яни». У пізнішому торгівля стала для нових прибульців – варягів – стимулом для їх просування у Подніпров'я. Тому саме торгіві верстви були провідниками політич-

³ Koneczny F. *Dzieje Rosji od Najdawniejszych do Najnowszych czasów.* – Poznań – Lwów – Lublin – Łódź: Wydawnictwo M. Arcta w Warszawie, 1921. – S. 4–5.

⁴ *Ibidem.* – S. 10–11.

⁵ *Ibidem.* – S. 2–4.

ного та цивілізаційного розвитку регіону – «не землероб, але купець залишив тут свій історичний слід»⁶.

У боротьбі з Візантією за контроль над торговельними шляхами варяги та східні слов'яни відкрили для себе шляхи торгівлі в Західну та Центральну Європу. Так, князь Святослав, утвердившись на Балканах, намагався закріпити за русами торговий шлях по Дунаю. Але поразка у війні відстрочила налагодження західної торгівлі. Продовжив боротьбу за відкриття торгових шляхів у Європу Володимир Великий. Саме з цією метою були завойовані Червеньські городи та засновані нові торгово-військові осередки на підкорених західних землях, наприклад, Володимир (Волинський)⁷.

Ф. Конечний також цікавився проблемою ослаблення варязьких впливів на Русі. Історик визначив хронологічну межу кінця «Варязької Русі». Її він пов'язував з останнім походом русів на Царгород у 1043 р., коли на Русь прибула остання військова дружина із скандинавів. Із завершенням військових походів на Візантію закінчується й еміграція варягів на Русь, для яких вона перестає бути заманливим «шляхом до Греції»⁸. Таким чином, після розриву тісних контактів із Скандинавією, натуральним чином розпочинається період слов'янізації Давньоруської держави.

Чи не усі дослідники історії Київської Русі вирішальну роль у формуванні її культурної ідентичності віддавали процесу прийняття християнства із Візантії. У такому самому ключі підходив до цієї справи і Ф. Конечний. Однак у його працях була висвітлена доволі особлива картина початків християнізації Русі. Він вважав, що в період русько-візантійських воєн імператор сам вислав у Київ посольство з пропозицією миру і руки принцеси

⁶ Ibidem. – S. 4.

⁷ Ibidem. – S. 6–7.

⁸ Ibidem. – S. 9.

Анни. Але Володимир не бажав приймати християнство і здійснив похід на грецькі володіння в Криму. Поразка у кампанії проти Корсуня примусила Володимира прийняти попередні умови Візантії і охреститись⁹.

Багато польських дослідників, а зокрема такі прихильники концепцій про цивілізаційні конфлікти між різними державами, як В. Собеський та О. Халєцький, пояснювали протистояння давніх польської та руської держав їхнього приналежністю до різних католицько-західноєвропейської та православно-візантійської цивілізацій. На відміну від них, Ф. Конечний заперечував релігійне обґрунтування конфлікту Русі і Польщі з факту прийняття християнства із Константинополя. Дослідник підкреслював, що Володимир хрестився у «єдиній грецько-католицькій церкві», тому що це відбулось задовго до Великої схизми 1054 р. Активними були і стосунки Володимира Великого з католицьким Заходом, зокрема з папою римським, а нова дружина князя – Анна – була сестрою імператриці Теофанії, дружини Оттона I, що зближувало Русь з Священною Римською імперією¹⁰. Також стикалися східний і західний церковний обряди і на теренах Русі через активну місіонерську діяльність католицтва.

Важливою у цьому контексті для польської історичної науки була проблема церковного життя на Русі. Досліджуючи релігійний чинник у конфлікті польського та руського народів, польські історики також намагалися відшукати приклади релігійного зближення обох народів. Так, Ф. Конечний вважав, що конфесійний поділ на Русі відбувся значно пізніше Великої схизми 1054 р. – руська церква перейшла під зверхність Царгорода лише в 1147 р., а самі Рюриковичі ще довше вагалися між Римом і Константинополем. Історик наводив факти тісних зв'язків князя Ізяслава Ярославича з імператором Генріхом IV та

⁹ Ibidem. – S. 7.

¹⁰ Ibidem. – S. 7.

поїздки його сина Святополка до Риму, де він отримав титул короля з рук папи Григорія VII і, своєю чергою, визнав зверхність Риму над Руссю. «Уніатами» дослідник вважав також київських митрополитів Іларіона та Єфрема, що займали митрополичі престולי за панування згаданих князів. Лише Києво-Печерську Лавру історик бачив послідовною у прихильності до Царгорода і вважав її натхненницею постійних бунтів проти Ізяслава¹¹.

У цьому контексті вивчення найдавніших русько-польських воєн Ф. Конечний займався дослідженням планів Болеслава Хороброго у його втручанні у міжкнязівську боротьбу в Києві. Дослідник вважав, що польський князь, підкорюючи руські землі, намагався залучити їх до свого роду «федерації» країв, котрі були під зверхністю Польщі, як це він зробив з Помор'ям, Полаб'ям та Моравією. Це також мало тлумачити його «байдужість» до особи київського князя Святополка, який не мав відігравати жодної ролі в політичній системі нового державного утворення¹².

Польські дослідники вдавались і до аналізу процесу політичної роздробленості на Русі. Ф. Конечний виводив роздробленість із децентралізації торговельних шляхів. Основним фактором у цьому процесі він бачив відкриття нового торговельного шляху з Волжською Булгарією через р. Оку. Це призвело до заснування таких центрів, які швидко зростали у своїй могутності, як Рязань, а пізніше – Володимир-на-Клязьмі. Протиборство Києва, Рязані, Мурома, Суздаля та Новгороду як торговельних центрів вилилось і в військове суперництво їх удільних князів. Укріпившись у своїй могутності, князь «Залісся» Андрій Боголюбський уже не бажав ставати київським князем і після походу на Київ 1169 р. прийняв титул

¹¹ Ibidem. – S. 16–17.

¹² Ibidem. – S. 9.

«Великого князя»¹³. Також історик підкреслював, що джерелом роздробленості був і сам дружинний устрій на Русі. Збільшення чисельності уділів сприяло зросту кількості князівських дружин, а міжусобні війни були прямим джерелом їх утримання, тому правлячі військові верстви були безпосередньо зацікавлені в роздробленості та міжусобицях¹⁴.

Вдаючись до порівняння політичного і суспільного устрою Польщі та Русі, польські дослідники віднаходили низку значних відмінностей. Особливо багато уваги цим проблемам присвятив Ф. Конечний. Учений виходив з позиції про небажання з боку перших Рюриковичів закласти міцний державний устрій та адміністрацію на теренах Русі, що були спричинені їхніми планами експансії на Балкани. Він висунув ідею про кардинальні розходження між владою та суспільством на Русі. На відміну від Західної Європи, де суспільство боролось за впливи в державі і остаточно переходило до співпраці з владою у сфері державного будівництва, у Східній Європі відбувалось відсторонення суспільства від справ держави. Також самі Рюриковичі були байдужі до інтересів суспільства і не прикладали зусиль до впорядкування його устрою. Тому через байдужість влади на Русі не було закладено основ феодалізму. Володіння Рюриковичів були їхньою родовою власністю і жоден з них не прив'язувався до свого уділу. Практичним втіленням таких поглядів руських володарів була система зміни уділів в ієрархії князів, що поглиблювала відчуженість населення уділу та князя, який постійно був готовий покинути його¹⁵.

Однією із центральних проблем середньовічної історії українських земель, що викликали значну увагу польських дослідників, були питання етнічної приналеж-

¹³ Ibidem. – S. 17–21.

¹⁴ Ibidem. – S. 19.

¹⁵ Ibidem. – S. 11–12.

ності прикордонних територій ранніх руської та польської держав, т. зв. Червенських городів. Спираючись на згадку в «Повісті минулих літ» про відібрання Володимиром Великим у 981 р. Червена та Перемишля у ляхів історики наголошували на польськості цих земель. Також була розроблена розлога концепція існування племені лендзян, про котре є фрагментарні та суперечливі згадки в іноземних ранньосередньовічних описах країв, яких польські вчені всіляко намагались локалізувати у Галичині та на Волині. Подібно і Ф. Конечний акцентував на тому, що сам руський літопис вважав мешканців Червенських городів «ляхами» – поляками. Самі ляхи, писав він, «мешкали на північ від Карпат та на схід від Сяну»¹⁶. Також учений, беручи до уваги дані топонімічних досліджень С. Церхи, зробив висновок про польську етнічну приналежність Холмщини і визначив р. Західний Буг етнографічною границею поляків і «русинів»¹⁷.

У колах польських істориків до сьогодні точаться суперечки довкола питання: чи вважати території над Західним Бугом та Сяном польськими через етнічну приналежність її давніх мешканців до кола предків поляків – «лехітських племен», чи вважати їх такими завдяки початковому входженню у склад держави перших князів із династії П'ястів. Подібно підходив до цього питання і Ф. Конечний, вбачаючи у населенні давньої Галичини та Волині частину польського народу, та все-таки заперечував входження їхніх земель до держави Мешка. Так, він заперечував входження «землі ляхів» у склад підконтрольних Мешкові I теренів і вважав, що в X ст. вони взагалі не

¹⁶ Koneczny F. O pierwotnej polskości Ziemi Chełmskiej i Rusi Czerwonej. – Warszawa: Druk. Art. K. Kopytowski i S-ka Nowy-Świat 47., 1920. – S. 9.

¹⁷ Ibidem. – S. 7.

були в орбіті політичних зацікавлень польських володарів¹⁸.

Польські вчені задавались запитанням щодо причин появи активного зацікавлення Володимира Великого та Ярослава Мудрого західноукраїнськими землями, адже їхні попередники фактично не звертали жодної уваги на цей зовнішньополітичний напрям. Історики віднаходили їх у нових торговельних інтересах Давньоруської держави. Так, видатний дослідник польського середньовіччя С. Закшевський вбачав їх у розірванні печенігами торгових зв'язків Русі з Візантією. Руси, не маючи сил здолати кочовиків, «спробували обігнути їх володіння і через завоювання в 981 р. Червонських городів хотіли вести торгівлю з Візантією через Семигород»¹⁹. Іншу причину завоювань історик бачив у наявності на Прикарпатті покладів солі. Подібні погляди відстоював і Ф. Конечний. Він бачив у походах на «землі ляхів» намагання руських князів опанувати торговельними шляхами з Центральною Європою. Так, шляхом завоювання Прикарпаття, Ужоцького перевалу та Словаччини Володимир планував заволодіти виходом до торгівлі по Дунаю, що не вдалося здійснити його батькові Святославу через підкорення Болгарії²⁰. Також руси організували торговельний шлях через Волинь на територію Польщі та Німеччини. З цією метою Володимир витіснив з-над Бугу племена ятвягів і облаштував ряд варязьких поселень на шляху, зокрема, Володимир Волинський²¹.

Наступним етапом в історії Прикарпаття, який неабияк цікавив польських істориків, адже ще більше по-

¹⁸ Ibidem. – S. 11.

¹⁹ Zakrzewski S. Bolesław Chrobry Wielki. – Lwów; Warszawa; Kraków: Wydawnictwo Zakładu Narodowego imienia Ossolińskich. – S. 246.

²⁰ Koneczny F. O pierwotnej polskości Ziemi Chełmskiej i Rusi Czerwonej. – S. 9.

²¹ Ibidem. – S. 11.

глибив відмінності між населенням регіону та його західними сусідами, був час формування Галицького князівства. Ф. Конечний розглядав завоювання Ростиславичами Галичини як відлуння давніх планів Рюриковичів по оволодінню торгівлею на Дунаї. На його думку, нові галицькі князі у 1083 р. сконструювали амбітний план опанування Галичини, карпатських перевалів і Закарпаття з метою виходу своїх володінь до Дунаю. Але їхні угорські та польські походи не досягли поставленої мети через нестачу військових сил для опанування таких значних територій²².

Ф. Конечний також цікавився втручаннями польських володарів у внутрішнє життя Галичини. Він двояко оцінював політику Казимира Справедливого щодо свого східного сусіда. Історик зазначав, що князь підтримував бунти галицьких бояр проти Володимира Ярославича задля осадження на галицькому престолі свого племінника Романа. Але цією своєю підтримкою родича Казимир II протривався бажанням самих галичан, що, на думку дослідника, хотіли безпосередньо приєднати свій край до Сандомирського князівства²³. У цьому ключі дослідник оцінював і події після смерті останнього Ростиславича. Конечний зазначав, що галичани знову забажали приєднатись до Сандомирського князівства. Це і стало причиною нового угорського наступу з метою загарбання Галичини. Щоб усунути угорців з Галича, Лешек Білий, не маючи сил до самостійного утримання цих земель, був змушений встановити Романа галицьким князем, при цьому забезпечив собі статус сюзерена над його володіннями²⁴. Також історик висунув цікаве припущення про отримання Романом королівської корони від папи Інокентія III. Такий висновок він зробив на основі віднайдення у церковних

²² Ibidem. – S. 13.

²³ Ibidem. – S. 21.

²⁴ Koneczny F. Dzieje Rosji. – 1921. – S. 24.

книгах бенедиктинського монастиря в Ерфурті запису про дар 30 гривень золота від Романа «короля Русі»²⁵.

Небезпечною для Польщі і польського населення «південно-східних кресів» Ф. Конечний вважав політику Данила Галицького. Як загрозу східним польським пограничним поселенням історик оцінював дії князя щодо заснування нових та укріплення старих поселень над Бугом та на півночі Волині. На думку дослідника, така його діяльність переслідувала цілі витіснення польського населення з цього регіону²⁶. Але особливо всій політиці руських князів щодо «русинізації» краю, а також намірам Данила у боротьбі з Золотою Ордою, сприяла велика еміграція перед монгольською загрозою з теренів Наддніпрянщини. Саме тоді «починає земля ляхів ставати етнографічно руською»²⁷. На думку дослідника, тоді і розпочинається руська колонізація Закарпаття, де руські поселення згадуються у джерелах лише з середини XIII ст.

Проблема поширення католицтва в Галичині та на Волині здавна привертала увагу польських дослідників, адже саме релігійний чинник вважався одним з головних у національній самоідентифікації населення. Вважалося, що саме приналежність до католицької церкви забезпечувала єдність її мешканців з Польщею. Багато уваги цій проблемі присвятив Ф. Конечний. Дослідник вважав, що латинський обряд серед «ляхів» мав своїх послідовників ще на початках християнізації краю. Також він висував гіпотезу про початки місіонерської діяльності католицької церкви на теренах Червоної Русі ще в XI ст. і пов'язував її з заходами Краківського єпископства²⁸.

²⁵ Koneczny F. O pierwotnej polskości Ziemi Chełmskiej i Rusi Czerwonej. – S. 27.

²⁶ Ibidem. – S. 30.

²⁷ Ibidem. – S. 31.

²⁸ Ibidem. – S. 26.

Значну увагу польських дослідників також привертав суспільний устрій на теренах Галичини та Волині. На їхню думку, характерні риси організації суспільства «землі ляхів» мали довести польськість населення краю. Особливо багато уваги цій проблемі присвятив Ф. Конечний. Дослідник бачив у суспільному устрої найбільш тривкий елемент етнічної ідентифікації народу. А характерний елемент суспільства давньої Галичини – в існуванні потужного «земського боярства», чия значна роль у суспільному житті спиралася на володінні великими земельними маєтностями. На його думку, такий устрій був цілком чужий руському суспільству і характерним явищем для Польщі, де основою влади була власність на землю. Натомість на Русі домінували купці та міщани, що були зрощені з князівською владою та будували свою могутність на торговому капіталі. Ростиславичі, наприклад, щоб укріпити свою владу серед чужого їм населення, спирались на прийдомому з Русі елементі, що став основою міського населення Галичини. Так «до середини XIII ст. села у Галицькому князівстві були виключно польськими, а міста – руськими»²⁹. Такий поділ призводив до внутрішнього конфлікту в суспільстві. Як зазначав Ф. Конечний, «хоча часи національної свідомості ще не наступили, але економічні та станові інтереси штовхали землі Галицького князівства до Польщі»³⁰.

Багато уваги польські дослідники присвячували історії польсько-литовських уній, які значною мірою визначили увесь наступний вектор розвитку та цивілізаційні особливості польського народу. Початок цьому процесу поклала Кревська унія, яка по-різному оцінювалась як ученими, так і самими її сучасниками, що часто дуже відмінно окреслювали форму міждержавного об'єднання. Ф. Конечний у праці «Ягайло і Вітовт» вказував, що

²⁹ Ibidem. – S. 15.

³⁰ Ibidem. – S. 19.

згідно з актом Кревської унії Велике князівство Литовське було введене до складу Королівства Польського з усіма його землями (*promittit terras suas Lithvaniae et Russiae coronae regni Poloniae perpetuo applicare*). Було розірвано ленний зв'язок між Великим князем і підлеглими йому князями, що тепер мали запрягнути на вірність безпосередньо польській короні. Не мало існувати Великого князя, роль якого мав виконувати польський король. А саме Велике князівство Литовське переставало існувати як держава³¹. Слід зазначити, що різні дослідники по-різному розглядали термін «*applicare*», в значенні якого визначалась уся суть нової системи відносин між Литвою та Польщею. Ще в XIX ст. Ігнацій Данілович тлумачив його як «з'єднати», натомість Анатоль Левицький, Станіслав Смолька, Вацлав Собеський³², Міхал Бобжинський³³ – «приєднати». А в пізнішій історіографії більше схилились до його тлумачень, як «включити», «втілити». С. Кутжеба взагалі зазначав, що це поняття не мало точно визначеного правового змісту³⁴. Дослідник також вважав, що Кревській акт взагалі не можна розглядати як унію через те, що в «унії» зобов'язання мають брати на себе обидві сторони, тоді як у цьому випадку їх брав на себе лише Ягайло³⁵. У цій складній ситуації О. Бальзер висловив думку про необхідність обережності у формулюванні цілих концепцій на єдиному технічному терміні. Причину цього дослідник

³¹ Koneczny F. Jagiełło i Witold. Cz. 1. Czas Unii Krewskiej (1382–1392). – Lwów: Nakładem sutora, 1893. – S. 33.

³² Sobieski W. Dzieje Polski. – Warszawa: Wydawnictwo Zorza, 1938. – S. 114.

³³ Bobrzyński M. Dzieje Polski. W zarysie. T. I. – Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa, 1927. – S. 208.

³⁴ Kutrzeba S. Dyskusja nad referatem St. Zakrzewskiego // Pamiętniki V Zjazdu. II. 1931. – S. 73.

³⁵ Kutrzeba S. Unia Polski z Litwą // Polska i Litwa w dziejowym stosunku. – Warszawa; Lublin; Łódź; Kraków: Gebethner i Spółka, 1914. – S. 458.

бачив у не докладності середньовічної урядової мови, а самі терміни «мали так широку сферу визначень, що можна у них помістити значення вельми відмінні»³⁶.

Важливим пунктом Кревського договору було положення про прийняття католициста. Згідно з ним, усі мешканці «справжньої Литви» мали сповідувати католицьку віру – ні князь, ні простолюдин не мали належати ані до поганства, ані до православ'я. Натомість православним дозволялось вільно сповідувати і поширювати свою віру на землях литовської Русі. Також князі з роду Гедиміновичів, що перейшли у православ'я, могли надалі бути православними і зберігати свої руські уділи. Натомість в Литві православні Гедиміновичі втрачали свої уділи. На думку Ф. Конечного, це було ударом по православних представниках роду, що, втративши свої литовські уділи, значно послаблювали політичні впливи і можливі претензії до верховної влади, будучи усунутими на руську периферію. Зокрема, такий удар був скерований проти Вітовта, як головного претендента на верховну владу, що сповідував православ'я. Але прагматичний розрахунок перед загрозою втрати литовських волостей підштовхнув його до переходу на католициство³⁷. З іншого боку, Ф. Конечний висловлював припущення, що Вітовт ніколи не відвертався від православ'я і виступав у своїх відносинах із руським населенням як віруючий православний. Про це, на думку дослідника, свідчило використання князем у документах імені Олександр, під яким він був хрещений у православ'я в 1380 р., а не свого католицького імені Віганд³⁸.

³⁶ Balzer O. Stosunek Litwy do Polski // Pisma pośmiertne. III. – 1937. – S. 253.

³⁷ Koneczny F. Jagiełło i Witold. – S. 36–37.

³⁸ Koneczny F. Vitoldiana. – Wilno: Zakłady graficzne «Znicz» w Wilnie, 1931. – S. 2.

Ф. Конечний вважав, що перемоги Вітовта і Тевтонського Ордену над Ягайлом у 1391 р. змусили останнього перед загрозою повного розгрому звернутись до ідеї відновлення державного існування Великого князівства Литовського. На такій ідеї наполягали з позицій політичного розрахунку і малопольські можновладці. За посередництва площького князя Генріка та Тевтонського Ордену Вітовт став Великим князем Литовським. Із своєї сторони він заприсягнув ленну вірність Королівству Польському і обіцяв допомагати йому військово. Хоча згідно з домовленостями Вітовт ставав Великим князем лише пожиттєво, він відразу в усіх документах згадував про своїх нащадків, що прямо вказувало на рішучість його намірів щодо встановлення власної династії. Ці всі події, на думку Ф. Конечного, повністю «розірвали унію згідно з умовами кревського трактату і розпочали унію, оперту на ленних взаємовідносинах Польщі та литовської держави». Її історик умовно називав «Островською унією» згідно з документами про ленну присягу, виданими Вітовтом в серпні 1391 р. в Острові³⁹.

Цікаві гіпотези щодо планів коронації Вітовта висловив Ф. Конечний. Дослідник вважав, що такі плани литовського князя здійснювались без погодження з Апостольською столицею. Корону він мав отримати з рук ворожого до папства імператора Священної Римської імперії. Тому коронація не викликала супротив, а навіть була підтримана зі сторони православного руського населення⁴⁰.

Окремо вчений звернув увагу на проблему становища руських земель у складі польсько-литовської держави відразу після її утворення згідно з актом Кревської унії. Конечний відзначав вищий цивілізаційний рівень розвитку русинів над литовцями, що проявлялось, зокрема, у значних впливах на литовські вищі прошарки. Історик

³⁹ Koneczny F. Jagiełło i Witold. – S. 161–164.

⁴⁰ Koneczny F. Vitoldiana. – S. 3–4.

згадує про панування руських традицій на дворі Ягайла, а також зауважує, що «сам король найбажаніше користувався руською мовою, через що вона стала мовою двору в Польщі, а в кафедральному соборі на Вавелі нову каплицю розмальовували руські художники у візантійському стилі»⁴¹.

У баченні Конечного українські та білоруські землі значно відрізнялися за своїм суспільним устроєм від Польщі. Особливий акцент він робить на своїй позиції щодо підневільного та безправного становища абсолютної більшості руського населення. Такий стан, на його думку, був зумовлений старими руськими законами, згідно з якими надавали лени і Казимир Великий, і Владислав Опольський. Через це бояри змушені були брати лени від вищих можновладців і ставати повністю від них залежними навіть у судових питаннях. Таким чином, було закріплено розділення між вищою аристократією, що лише збільшувала свою могутність та отримувала щоразу нові права, та вбогою дрібною шляхтою. Через це Галичина, Волинь та Поділля стали осередком можновладства, а наступне впровадження польських законів вже не дало нащадкам дрібної шляхти жодної можливості до рівності у шляхетських шерегах. У польських нововведеннях дослідник бачить користь і для колишнього вільного селянства. Вони, перетворені раніше у вільних боярських данників і служебників, отримавши у користування вільні землі, влились у шереги боярства і пізніше всі були введені у стан польської шляхти. Також, на думку Конечного, більшість селянства на Русі перебувала у невільному, прикріпленому до землі становищі, яке польське суспільство пережило ще у XII ст.

Історик зазначав, що руське та литовське суспільство було цілком відмінне від польського тим, що там

⁴¹ Koneczny F. *Dzieje Polski za Jagiełlonów*. – Kraków: Nakładem Krak. Towarzystwa Oświaty Ludowej, 1903. – S. 47.

населення не мало жодних політичних прав. Натомість, у Польщі такий стан уже давно минув і поляки уже мали досвід повного самоуправління. Тому «багато мусіло минути часу, допоки ці, так відмінні між собою, суспільства зможуть зрозуміти одне-одного, а поки що були між ними лише суперечності»⁴².

Ф. Конечний вважав, що розділення руських земель між Коронаю польською та Великим князівством литовським приносило для них багато шкоди. Це було зумовлене не лише відмінністю політичного керівництва, зокрема, через абсолютну владу великого князя на руських землях у складі ВКЛ, але і через відсутність можливостей для польського впливу на більшій їхній частині. Для цього вчений наводить приклад із релігійного життя, зазначаючи, що у Короні «церкву не лише не переслідували, але і опікувалися нею так само, як і католицькою». Натомість у ВКЛ не визнавали релігійної рівноправності і «тамті русини мусіли за неї тільки добиватися»⁴³.

Як і більшість націонал-демократів, Ф. Конечний був прихильником ідей «західної історіографічної орієнтації» Польщі та бачив негатив у розвороті його зовнішньо-політичного розвитку на схід. Попри те, що таким чином «для Польщі відкривалася дорога до великих заслуг, щоб стати для сходу світочем цивілізації та нести туди західну культуру», а вона пожертвувала заради цього усіма своїми силами. Такий розворот на схід був нав'язаний польському народові першими Ягеллонами, що «планували розширити свої здобутки на сході, тоді як поляки прагнули вжити їх владу для втрачених країв на заході»⁴⁴.

Наріжною проблемою у зацікавленнях польських дослідників минулим України була історія козацтва, а зокрема козацьких воєн. Не оминув їх своєю увагою і Ф. Ко-

⁴² Ibidem. – S. 49.

⁴³ Ibidem. – S. 50.

⁴⁴ Ibidem. – S. 49.

нечний. Як уже зазначалось, вчений бачив у козаках представників тюркської цивілізації Великого Степу. Він віднаходив у них такі (виділені ним самим для туранців) риси, як нетривалі суспільні зв'язки і провадження воєн, як головний об'єднувальний фактор. Для них, на думку дослідника, не важливими є моральні та релігійні цінності, натомість вагому роль відіграє особа лідера.

Звертаючись до проблеми козацьких повстань, Ф. Конечний вважав, що конфлікт між козаками та можновладцями був своїми причинами укорінений у відносинах власності на землю, що склались в Україні. Дослідник зазначав, що на величезних українських просторах розкинулись численні козацькі хутори, що несподівано опинялись у межах володінь магнатів, які останні отримували від короля, і «по роках виявлялось, що козак сидить на «панській» землі!»⁴⁵. Можновладці, що гостро потребували робочої сили, згідно із положеннями Литовського статуту 1588 р. могли перетворити особу, що 10 років мешкала на чужих землях, на свого підданого. Тому козаки кожних 10 років або шукали собі нову землю, або підпорядкуватись пану.

Іншу причину козацьких повстань Ф. Конечний віднаходив у втручанні Османської імперії, що у період напружених польсько-турецьких відносин та підготовки до війни бажала внести розбрат між козаками та Річчю Посполитою. З цією метою Порта використовувала релігійне питання, що особливо загострилось після Берестейської унії⁴⁶.

Фінальним акордом козацьких повстань Ф. Конечний вважав Ординацію 1638 р., що, на його думку, була спробою ліквідації існування у межах держави армії, яка не підпорядковувалась владі і провокувала вибух війни з Туреччиною. Учений вважав, що влада могла розв'язати

⁴⁵ Koneczny F. Dzieje Rosji. – 1921. – S. 120.

⁴⁶ Ibidem. – S. 134.

питання існування нереєстрового козацтва «через їх оселення у королівщинах на «солдатському праві», але руські можновладці, згідно зі своїми колонізаційними інтересами, ухвалили перетворити козаків на селян, тобто віддати у підданство на фільварки – від тоді не було і дня на Україні без конфліктів і взаємного насильства»⁴⁷.

Цікаво вчений висвітлював обставини, що передували повстанню козацтва на чолі з Б. Хмельницьким. Ф. Конечний зазначає, що король Владислав IV, готуючись до війни з Туреччиною і плануючи використати козаків при завоюванні Криму, оголосив збільшення уже існуючого 6-тисячного реєстру на наступні 6 тис. Утім, охочих записатися з'явилося аж 24 тис, через що король мав до свого розпорядження потужну 30-тисячну армію. Українські можновладці, бачачи таку потугу та побоюючись її переростання у військово-шляхетський стан завдяки земельним наданням вдячного за майбутні заслуги короля, розпустили чутку, що Владислав готується не до війни з турками, а до встановлення з допомогою цих сил своєї абсолютної монархічної влади. Через це сейм 1647 р. наказав зменшити реєстр до 6 тис, що, попри те, ніяк не змусило роззброїтись 24 тис козаків. Застосування проти них військової сили також було неможливим через рішучу поставу короля. Для координації своїх дій із козаками король викликав у Варшаву їхніх очільників, серед яких був і Б. Хмельницький⁴⁸.

Самого Б. Хмельницького Конечний бачив польським шляхтичем, що «виховувався по-польськи та католицьки у єзуїтів», що «в справах віри був байдужий» і хоча дозволяв своїй православній дружині виховувати дітей у православній традиції, сам «ніколи формально не

⁴⁷ Ibidem. – S. 135.

⁴⁸ Koneczny F. Dzieje Rosji od najdawniejszych do najnowszych czasów. Wydanie skrócone. – Toulouse, 2002. – S. 119.

перейшов у православ'я»⁴⁹. А батько Богдана, Михайло, походив із Мазовша, переїхав в Україну задля отримання підстароства у Конецьпольських і був твердим у своїй католицькій вірі.

На думку Ф. Конечного, приводом до повстання стала помста Хмельницького шляхтичу Чаплинському, що щасливо випередив його у змаганнях за руку нареченої. Розгніваний Богдан подався на Крим, щоб зібрати кількадесят татар для нападу на Чигирин, де Чаплинський справував обов'язки підстарости. Але турки і татари через своїх шпигунів уже були добре поінформовані про підготовку королем війни і, отримавши від Хмельницького остаточні відомості, вирішили зруйнувати католицьку Польщу через розпалювання внутрішньої релігійної війни. Для цього свої зусилля об'єднали мусульманський султан і православний константинопольський патріарх, виславши цілий шерег своїх агентів – православних попів. А самому Хмельницькому, окрім допомоги багатотисячним татарським військом, обіцяно титул князя Русі під верховним сюзеренітетом султана.

Масовість повстання, на думку Конечного, вдалось розпалити з допомогою погроз із сторони татар, котрі оголосили, що заберуть у ясир кожного православного, який не приєднається до війська Хмельницького. Утім, залучення у козацькі шереги натовпів черні різко погіршили професійність армії, яка потребувала постійної війни задля свого виживлення військовою здобиччю. Продовження війни, на думку історика, було вигідне і Хмельницькому, який встановив свою деспотичну владу і хотів завоювати статус повноправного, незалежного від Речі Посполитої князя. Поступово домінувати починає «моглох» – безграмотні грабіжники. «В оточенні «князя Русі» панує темнота, поєднана з п'янством, штаб запорожців складають ал-

⁴⁹ Ibidem. – S. 120.

коголіки та бандити»⁵⁰. Подібно велику роль, як вважав Конечний, Порта відіграла навіть в укладенні союзу між козацтвом та Москвою. На його думку, Османська імперія через вплив константинопольського духовенства хотіла використати свої впливи на православних, щоб скерувати їх проти католицької Польщі.

Такі погляди на козацькі повстання та український рух на чолі з Б. Хмельницьким були інтегральною частиною розважань Конечного про цивілізації, а зокрема тюркську цивілізацію, частиною якої він бачив у козацтво. Так, він акцентує на ключовій ролі особистості козацького лідера Б. Хмельницького, який гуртує усе об'єднання, що фактично розпадається із його смертю або поразкою (як у випадку повстань до 1638 р.). Лідера він показує як особу, позбавлену моральних і релігійних переконань, але таку, що активно використовує релігію як знаряддя для впливу на маси. А вся політична активність такого тюрко-слов'янського козацького об'єднання зосереджується лише на військових діях, що стають їхньою самоціллю та джерелом існування.

Спробою виправити ситуацію, що склалася внаслідок повстання Хмельницького, Ф. Конечний бачив Гадяцьку унію. Він розглядав договір як основу для побудови окремої руської державності. Згідно з ним, православ'я мало стати характерною рисою нової руської нації, що у певний момент посідала усі необхідні суспільні елементи – власних можновладців, чисельного селянства та купецтва, величезної кількості воїнів. А саме козацтво мало стати шляхтою – середнім станом руського народу. Але, як вважав дослідник, ця нова «шляхта» розуміла вольності та права лише у «необмеженому дозволі гнати горілку», а просвічені політично свідомі одиниці належали до рідкісних винятків. «Загал, – як наголошував вчений, – був темною масою, і ця жахлива темінь звела на ніщо усі форми,

⁵⁰ Ibidem. – S. 122.

обдумані поляками в ім'я загальної згоди – залишені власному управлінню, підштовхувані темнотою, кинулись одні на одних [...], руська нація розчинилась у жахіттях козацьких воєн»⁵¹. Цим самим актом унії Польща намагалась захистити руський народ та посприяти його рівноправному розвитку через творення для нього окремої держави. Заради цього Польща навіть поступилася своїм принципом рівноправності і знищила його через запровадження для Князівства Руського принципу обсадження державних посад винятково православними.

У подальшому поділі України на Правобережну та Лівобережну Ф. Конечний бачив «закінчення короткої ери руської нації та епізоду руської державності». Дослідник пов'язував це із кривавими міжусобними війнами, що призвели до втрати козацтвом їхньої ролі, як осердя юної української нації. Адже «серед анархії лише мотлох почувався добре, [...] хто не мусів бути козаком, хто міг обійтись без цього способу життя, покидав шереги козаків і повен сорому за безчинства чинені у козацьких війнах, затирав за собою навіть сліди, що мав колись із цим щось спільного»⁵². Унаслідок цього уся українська інтелігенція та шляхта переходила на католицтво та полонізувалась, «зберігаючи своє культурне відчуття під крилом польської культури»⁵³.

Ф. Конечний надавав великого значення Андрусівському миру 1667 р. і в історії Московської держави. Адже саме з цього часу Київ, до якого постійно пред'являли права московські князі та царі, як «збирачі Руської землі», остаточно увійшов у склад Росії. Оволодіння українськими землями, як вважав дослідник, призвело до активного їхнього культурного впливу на Москву, звідки виходило усе її культурне відродження. Саме за посередництвом

⁵¹ Ibidem. – S. 126.

⁵² Ibidem. – S. 127.

⁵³ Ibidem. – S. 127.

України на російські землі поширювались зразки західної культури. Утім, сама Україна, а особливо її головний культурний осередок у Києві, нічого із такого об'єднання не здобув, а лише потрапив у «московську темноту»⁵⁴.

Наступні події, пов'язані із підданством Дорошенка Османській імперії, згідно із поглядами Конечного були «реалізацією давніх мрій Хмельницького про окрему державу на Україні з ласки султана», а самі війни, що тривали з 1648 р., врешті виконали своє завдання перед Портою та призвели до розширення її меж на землі Речі Посполитої⁵⁵.

Польські історики закономірно вважали І. Мазепу, водночас із Б. Хмельницьким та П. Сагайдачним, однією із головних постатей в історії козаччини. Ф. Конечний намагався віднайти паралелі у діяльності І. Мазепи та Б. Хмельницького. Дослідник вказував, що обидва козацькі гетьмани походили із польських шляхетських родин, обоє навчались в єзуїтських школах і обоє бажали володіти власним князівством. Тому, наслідуючи приклад Хмельницького, Мазепа уклав у 1705 р. з Карлом XII та С. Лещинським договір про утворення із Задніпрянської України окремого князівства під протекторатом Польщі. Але, як вважав Ф. Конечний, уже за наступним окремим договором зі Швецією від 1708 р. Мазепа «мав отримати для себе князівство на Україні, але на півночі – з Вітебської та Полоцької земель, тоді як всі майбутні українські завоювання мали бути приєднані до Литви та Польщі». Тому, як вказував дослідник, «цей договір чітко вказує, що справа Мазепи не мала під собою жодної національної основи, як протиставлення Південної Русі «москалям», і що Мазепа не був репрезентантом нічого іншого, як лише своїх власних інтересів»⁵⁶.

⁵⁴ Ibidem. – S. 131.

⁵⁵ Ibidem. – S. 133.

⁵⁶ Ibidem. – S. 146.

Досліджуючи розвиток абсолютизму у російських суспільно-політичних структурах, Ф. Конечний не оминув увагою і взаємин самодержавства із козацькою автономією. Він вважав, що ліквідації традиційного устрою в Гетьманщині неможливо було уникнути і вона становила закономірний елемент у процесі устроєвих перетворень у державі Романових. Історик пов'язував поступове обмеження козацтва Російською імперією із процесом колонізації степів. На думку дослідника, козаки в XVIII ст. уже не виступали проти скорочення їхньої автономії, а лише бунтувались проти колонізації степових просторів, які вони бачили винятково своїми володіннями. Також козаки противились обмеженням свого способу життя у Дикому Полі – вільному пересуванню, власній владі та можливості грабувати. «Це була боротьба напівкочової стихії з новітнім ладом, що не визнавав їх звичаєве право та їх методи боротьби за існування»⁵⁷. Ф. Конечний вказував, що знищення Січі було закономірним процесом уніфікації під загальноросійські зразки устрою. А саме «знищення козацької сваволі було важливою державною потребою та поступом громадського порядку... – степи мали бути колонізовані!»⁵⁸.

Загалом розглядаючи цивілізаційний процес розвитку українців, Ф. Конечний виділяв кілька етапів появи «руського» та «українського» народу. На його думку, серед східнослов'янського населення до кінця XVI ст. не існувало жодного почуття самотності, окрім релігійних відмінностей. І лише через польські культурні впливи з'явилося національне почуття у русинів, адже тільки завдяки їм на українських землях «появився певний рівень необхідної для цього інтелігентності і далі діяв приклад польської культури». Провідником цього руху став князь Костянтин Острозький, за допомогою якого та створеної

⁵⁷ Ibidem. – S. 169.

⁵⁸ Ibidem. – S. 174.

ним академії появилася руська світська та духовна інтелігенція. Ця руська нація загинула через дії Б. Хмельницького, що розпалив козацькі війни. Козаки, на думку Конечного, не мали жодних національних відчуттів та взагалі були різноетнічного походження. І лише Польща у цій ситуації діяла на благо руського народу, беручи його під свою опіку та залучаючи до здобутків. Після руйнівних міжусобних воєн козацьких гетьманів усі вищі верстви суспільства почали масово свідомо відходити від руської ідентичності через почуття сорому за попередній період вбивств, грабунків і варварства, та полонізувались й переходили у лоно латинської цивілізації. «При руськості залишився лише той, хто не міг її покинути – тобто простий люд. Руськість зайшла до рівня етнографічної маси без національного почуття»⁵⁹. «Новий же етап існування руського народу, як вважав Конечний, був безпосередньо пов'язаний із поляками. Він наголошував, що «русь, як народ став фікцією, у корту єдині лише поляки вірили», які взялись відроджувати чи то навіть творити від початку новий руський народ. На початку XIX ст. охоплені ідеалізмом та романтизмом поляки взялись «оспівувати Україну, як ніхто інший, а по-правді кажучи, лише поляки її і оспівували, на доказ того, що лише вони цю землю любили». Доказ цьому історик бачить в існуванні літературної течії – т. зв. «української школи польського романтизму» – Залеського, Мальчевського та ін., що прославляли Україну задовго до Шевченка. Третім же «руським народом», як вважав Конечний, став у XIX ст. український, що появився у Галичині під польським впливом. «Це цілком нова формація, – як зазначав дослідник, – без найменшого генетичного зв'язку з руським народом першої формації, що

⁵⁹ Koneczny F. Polskie Logos a Ethos. Roztrząsanie o znaczeniu i celu Polski. T. 2. – Poznań–Warszawa: Księgarnia św. Wojciecha, 1921. – S. 115.

творить цілком нову літературну мову»⁶⁰. Утім, українство він бачить повністю ворожим польському народу через його наслідування традицій козаччини. Українці повинні бути вдячні полякам за творення їхнього народу, адже «без Польщі не існувало б навіть поняття «руський народ»⁶¹.

Висвітлюючи у своїх працях ідеї цивілізаційної детермінації основ історичного процесу, Ф. Конечний транслиував їх і на цікаві для нього проблеми минулого Польщі та Русі. Вони значною мірою були зумовлені популярними у першій половині ХХ ст. історіософськими концепціями пояснення різноманіття історичного процесу у законах цивілізаційного розвитку. На подібні позиції Ф. Конечного значний вплив мали обставини політичного життя із його особливостями боротьби поляків за виживання в умовах іноетнічної загрози. Також своє віддзеркалення у поглядах вченого знайшли і його симпатії до націоналістичного табору ендеків. Такими, зокрема, були ідеї будівництва мононаціональної польської держави, де б влада зосереджувалась у народних масах, через що історик активно критикував ліdersькі й авторитарні форми правління. Він схилився до поглядів про потребу асиміляції етнічних меншин і наголошував на плідності таких дій щодо українців у минулому. Підносячи заслуги польського народу у його цивілізаційній місії на сході Європи, Ф. Конечний, все-таки, критично ставився до заглиблення Польщі у східноєвропейське життя. Дослідник як прихильник західної історіографічної орієнтації схилився до потреби поляків звернутись до більш натурального та життєдайного для них Заходу. Натомість, Схід, а в тому числі і Україна, були для нього джерелом чужої азіатської стихії деспотизму, мілітаризму та культурного варварства. На жаль, подібні ідеї, що дають масам прості рішення

⁶⁰ Ibidem. – S. 115.

⁶¹ Ibidem. – S. 116.

поділу народів на «добрих» та «поганих» за приписаними їм кон'юнктурними міфологемними ознаками, знаходять своїх прихильників і сьогодні. Сучасний світ у всьому своєму різноманітті вимагає переосмислення старих стереотипів та шаблонів і намагання зрозуміти і прийняти усі особливості як індивідів, так і великих спільнот. А вивчення історичних концепцій та ідей, що були витворені у минулі, часто повні конфліктів та суперечностей, періоди, як наприклад і погляди Ф. Конечного, дають можливість переосмислити та виправити різноманітні постулати, що розділяли народи у попередні часи.